

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 рр.: сучасний стан наукових досліджень та їх висвітлення в змісті історичної освіти

2 лютого 2012 р. відбувся Всеукраїнський науково-методичний семінар для завідувачів кабінетів історії обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Організаторами семінару виступили Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Інститут історії України НАН України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти.

У вступному слові **Смолій Валерій Андрійович**, директор Інституту історії України НАН України, академік НАН України, професор, доктор історичних наук, зазначив, що тема Всеукраїнського семінару «Українська революція 1917–1921 рр.: сучасний стан наукових досліджень та їх висвітлення в змісті історичної освіти» — одна із актуальних в системі огляду шкільних чи вузівських знань з історії України.

Українська революція 1917–1921 рр. докорінним чином змінила політичну ситуацію в Україні й вплинула на геополітичні зміни в світі після Першої світової війни.

Залучаючи наявні напрацювання вітчизняних і зарубіжних дослідників, додаючи нові джерела, а також використовуючи сучасні підходи до їх аналізу, отримуємо нагоду простежити основні події цього періоду в Україні.

В Інституті історії існує спеціалізований відділ історії Української революції 1917–1921 рр., який досліджує найбільш актуальну наукову проблему новітньої історії України. Варто назвати одне з

останніх наших видань «*Нариси історії Української революції 1917–1921 років*» (1 книга), основним завданням якого є створення узагальнювальної ретроспективної картини Української революції як визначного суспільного феномену ХХ ст.

Українська революція, відзначив В. А. Смолій, як багатовимірне історичне явище потребує уважного дослідження та неупередженої оцінки.

Удод Олександр Андрійович, директор Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, професор, доктор історичних наук, член-кореспондент НАПН України, вітаючи учасників семінару, наголосив, що протягом останніх років Міністерство освіти і науки, молоді та спорту плідно співпрацює з академічними інститутами. Найкраще ця співпраця реалізується з Інститутом історії України.

З нагоди 95-річчя подій Української революції в Україні проводиться низка всеукраїнських заходів з метою актуалізації знань про цю визначну подію.

Велике значення у вивченні історії Української революції має вихід книги «Нариси історії Української революції 1917–1921 років». Підготовлено видання, яке містить узагальнену картину історіографічного стану теми. Це видання має рекомендації з боку міністерства для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Нещодавно вийшла друком книга В. Ф. Солдатенка «Проект “Україна 1917–1920 рр.”. Постаті.», яка містить галерею історичних портретів діячів цього періоду.

Резюме основних доповідей

Солдатенко Валерій Федорович, директор Українського інституту національної пам'яті, член-кореспондент НАН України, професор, доктор історичних наук, у виступі на тему «Сучасні тенденції історіографічного освоєння досвіду революційної доби 1917–1920 рр.» зауважив, що вивчення цього періоду української історії є нагальною потребою сучасного історіографічного процесу.

За радянських часів Українську революцію розглядали винятково в контексті Жовтневої революції. В сучасній історіографії широко вживається поняття «українські національно-визвольні змагання», привнесене з діаспорної літератури. Сутнісно воно близьке до терміна «Українська революція». Однак процеси, які відбувалися на українській території

В. Солдатенко, В. Смолій, О. Удод

у 1917—1920 рр., не вичерпуються суровим позначенням того, що це була доба Української революції. Мабуть, точніше визначати цей період революційною добою або добою революції.

Українська революція була породженням Лютневої революції в Росії: демократизація суспільного життя, перспектива самовизначення націй детермінували піднесення національної свідомості, посилення політичної структурованості, соціальної мобілізації українського народу.

Революція мала й іншу виразну складову — соціально-визвольну. «Ми багато чого не зрозуміємо, якщо будемо розглядати Українську революцію у відриві від соціальних зрушень. Ті сили, які надавали перевагу соціальним аспектам тогочасного життя, діставали певну підтримку й навпаки, ті політичні сили, які намагалися відсунути розв'язання цих проблем і насамперед захистити українську державність, значною мірою програвали».

Українська революція розкрила визначні якості багатьох політичних, державних, військових діячів як творців революції, так і її противників. Їх об'єктивна оцінка має сприяти подальшій персоніфікації українського історичного процесу.

Історіографії Української революції була присвячена й доповідь **Верстюка Владислава Федоровича**, завідувача відділу Інституту історії України НАН України, професора, доктора історичних наук.

«Парадигма Української революції, — зазначив професор у доповіді *«Українська революція 1917—1921 рр. Сучасний стан української історіографії»*, — прийшла на зміну радянській парадигмі Великої Жовтневої революції в Україні. Пов'язано це, насамперед, із розпадом Радянського союзу. На початку 90-х рр. минулого століття українська держава повинна була виробити не тільки ефективні методи державного будівництва, а й дати їм історичну легітимізацію».

Українська революція, як і будь-яке соціально-політичне явище, має свій історично-часовий простір. Навколо хронологічних рамок Української революції вже тривалий час точаться дискусії. В одних авторів вони визначені від 1914 до 1923 рр., включаючи Першу світову війну. Переважна більшість дослідників вважають початком революції березень 1917 р. Час завершення має розкид від 1919 до 1923 рр. Найбільш поширеною в сучасній історіографії є думка, що це був 1921 р.

Насамкінець Владислав Федорович наголосив, що у шкільних підручниках повинна бути еманация наукового знання, достатньо спрощена для сприйняття дітьми, але подана в сталому вигляді. І немає нічого гіршого, ніж змінювати шкільний підручник з історії кожні 2—3 роки. Від цього в

наших громадян не додається історичних знань, а більше скепсису відносно історії як науки.

Бойко Олена Дмитрівна, старший науковий співробітник Інституту історії України, кандидат історичних наук, представила доповідь *«Формування території та кордонів України в часи Української революції 1917—1920 рр.»*.

У виступі йшлося про те, що Українська революція поставила питання про утворення української держави в рамках етнографічної території, реалізація якого розпочалася 3 липня 1917 р. з утворенням Крайової автономії, що територіально обіймала не більше половини українських земель.

У ході становлення та розвитку української державності протягом 1917—1918 рр. межі її території розширилися й охопили майже всі землі Наддніпрянської України, а з падінням Австро-Угорської імперії процес поширився на західноукраїнські землі, де виникла Західноукраїнська Народна Республіка. В січні 1919 рр. відбулася Злука західних і східних українських земель.

Таким чином, в часи Української революції вдалося зібрати у межах української держави майже всю українську етнографічну територію, за винятком тих земель на сході, які входили до області Війська Донського, Кубанського краю та Передкавказзя.

Усі територіальні перетворення, які відбувалися в часи Української революції були зафіксовані у певних державних документах. Наслідки Першої світової війни і вирішення Паризькою мирною конференцією територіальних питань в післявоєнній Європі, на жаль, обернулися не на користь України, українцям довелося жити на території чотирьох держав — РСФСР, Польщі, Румунії, Чехословаччини, але ідея соборної України, безумовно, і надалі існувала.

Скальський Віталій Валерійович, науковий співробітник Інституту історії України, кандидат історичних наук, у доповіді *«Українське суспільство у 1917 — на початку 1918 рр.: стан, настрої, очікування»* проаналізував соціальний і національно-визвольний компоненти Української революції.

Українська революція, зазначив доповідач, була симбіозом різних за своєю суттю процесів, найвагомішим з яких є націотворення.

Революційні події 1917—1918 рр. супроводжувались суспільними очікуваннями, які за своїм характером можна поділити на політичні та соціальні.

Перші виявлялись у бажанні переважної більшості українського суспільства отримати власний український за формою та змістом демократичний апарат у вигляді автономії у складі федеративної Росії або повної незалежності, а також україномовної

освіти та церкви. Другий — це, насамперед, вирішення земельного питання.

Револьюційні очікування не були статичними, вони трансформувалися зі зміною політичної й економічної ситуації. Мирні демонстрації навесні 1917 р. змінюються радикальними заявами влітку, готовністю до насильницьких дій восени та повною апатією на початку 1918 р.

Увесь цей процес супроводжувався глибинним руйнуванням усіх старих суспільних зв'язків. Виникнення ж нових сталих зв'язків наражалось на безліч перепон: більшовицькі заколоти, світова війна, затягування земельної реформи, неприйняття деякими жителями України окремішності української державності тощо.

На усвідомлення себе громадянами Української народної республіки був потрібен певний час. Тож перша у XX ст. українська незалежність попри значний потенціал проіснувала досить недовго.

На Всеукраїнському семінарі

Пиріг Руслан Якович, головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, професор, доктор історичних наук, у доповіді «Гетьманат Павла Скоропадського в сучасній російській історіографії» відзначив, що сучасна російська історіографія має кілька виразних тенденцій щодо висвітлення історії Гетьманату Павла Скоропадського. Йдеться зокрема про дослідження державно-політичної моделі цього державного утворення доби Української революції, появу нових оцінок Гетьманату і постаті П. Скоропадського тощо.

Чимало російських авторів, зауважив доповідач, не вважають ідею української державності перспективною у тогочасному перебігу подій, а гетьманат розглядають як певну ланку загально-російської боротьби проти більшовизму. При цьому висловлюється явна антипатія до «самостійності» Центральної Ради і Директорії УНР при достатній лояльності до «самостійності» гетьманської, як тимчасової та вимушеної.

Хоча сучасна російська історіографія приділяє значну увагу гетьманату Павла Скоропадського, проте спеціальних робіт монографічного, суто дослідницького характеру створено небагато.

Корольов Геннадій Олександрович, науковий співробітник Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук, у виступі на тему «Гетьманат Павла Скоропадського: уявлення і образи сучасної історіографії» показав генезис уявлень про Українську Державу 1918 р. в історіографічному, політичному та інтелектуальному просторі.

На думку доповідача, сьогодні цей період Української революції, який деякі дослідники не зараховують до неї (професор В. Солдатенко), залишається найменш дослідженим. У пострадянській українській історіографії так і не була сформована концепція Української гетьманської держави 1918 р. у рамках парадигми Української революції.

Відсутність спроб деконструкції історії гетьманату 1918 р. призводила до стагнації в напрямках дослідження, де переважними залишаються політичні та соціальні теми.

Сформульований під впливом «націоналізації» історії у 1990-х рр. плюралізм наративів функціонує не як простір для наукової полеміки, а як приклад і модель історіописання для новоявлених дослідників. Фактично всі вони вибудовують свою структуру, базуючись на концептуальних підходах і міфах, заданих гетьманською еміграційною й розвинених сучасною українською історіографіями.

У доповіді «Український військовий рух у 1917 р.: сучасні наукові інтерпретації» **Савченка Григорія Петровича**, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидата історичних наук, йшлося про стан українського військового руху в 1917 р.

На думку доповідача, уваги науковців потребує питання щодо чисельності українців, які перебували у той час на службі у російській армії, процесу українізації армії, створення українських частин тощо.

Протягом Першої світової війни з території України в армію було мобілізовано 5 млн осіб. Вони пройшли надзвичайно сувору школу війни, взяли активну участь у революції. Відомо, що українці гвардійських полків відіграли помітну роль у Лютневих подіях 1917 р. у російській столиці. Революція відкрила широкі можливості для демонстрації національних виявів. Український рух охопив всі фронти російської армії та тиллові частини.

Ще один важливий аспект — дослідження подій після Жовтневого перевороту. Багато українців перебували на Північному, Західному фронтах, у Фінляндії. Більшовики загальмували можливості

використання українських формувань й тільки одиниці змогли повернутися в Україну.

Щодо соціального чинника, то для українських військових він був багато в чому визначальним, особливо після жовтня 1917 р., коли з'явився декрет про землю, який так вдало використовували більшовицькі агітатори.

Кульчицький Станіслав Владиславович, завідувач відділу Інституту історії України НАН України, професор, доктор історичних наук, обрав темою своєї доповіді «*Радянська Україна: закономірності державного будівництва*», у якій було проаналізовано суть і форми радянської державності.

У виступі зазначалося, що ради як форма державності були в принципі стихійним явищем, вони були організаціями народними, солдатськими, робітничими, не підпорядковувались жодній партії.

Після Лютневої революції паралельно з Тимчасовим урядом у революційному Петрограді зусиллями радикальної революційної демократії було створено Раду робітничих депутатів. Таким чином, навесні 1917 р. в Росії сформувалась система влади, яка дістала неофіційну назву двовладдя.

В умовах двовладдя В. Ленін запропонував встановити не парламентську, а радянську республіку. Висуваючи гасло «Вся влада Радам!», він був переконаний, що більшовики завоюють у цих органах більшість. Від березня 1917 р. до Установчих зборів (офіційна дата, якою ми повинні закінчувати революційний процес у Росії) — це була народна революція в широкому розумінні.

Після жовтневих подій 1917 р. ради трансформувалися. Ради стали всюдисущою і всеохопною владою, але нерозривно зрештою з організаційною структурою більшовицької партії. Так було до конституційної реформи М. Горбачова.

«Сама держава дійсно була робітничо-селянською, свої кадри вона черпала з народу. Це була держава патримоніальна, яка змушена була дбати про долю кожного. Не даремно багато хто ті часи згадує з ностальгією. Ворогів у цієї держави було багато, та не було у них надії знищити цей лад. Він самознищився, тому що не міг існувати з суто економічних причин».

«*Висвітлення історії та діяльності українських політичних партій революційної доби 1917—1920 рр. у підручниках та навчальних посібниках*» — такою була тема виступу **Любовець Олени Миколаївни**, завідувача відділу Українського інституту національної пам'яті, доктора історичних наук. У ній було акцентовано увагу на ролі українських політичних партій у революції.

Загальновідомо, як зауважила на початку доповіді О. М. Любовець, що роль партій у політичному

процесі сучасності збільшується. В нашій країні відбувається суперечливий, неоднозначний процес становлення партійної системи і на сьогодні офіційно зареєстровано 189 партій. У контексті цього цікаво, наскільки наше суспільство обізнане з історією попередніх демократичних партій і як ця інформація відбивається в підручниках для вищої школи.

Слід сказати, що в наукових дослідженнях Української революції партійне будівництво стало предметом достатньо глибокого дослідження. Але ця тенденція не переноситься на підручникотворення, і як показує їх огляд, у більшості підручників для вищої школи або взагалі не згадуються українські партії цієї доби, або вибірково називаються окремі партії, і цілісної картини щодо партійної системи цієї доби немає.

Крім того, сучасне висвітлення партійної історії тієї доби не формує у студентів уявлення про те, що діяльність урядів у різні періоди революції базувалась на партійних доктринах, існували чіткі партійні програми, і що причиною поразки революції стала міжпартійна боротьба, коли партії не об'єдналися навколо стрижневої ідеї формування української державності.

Учасники семінару

Про методологічні та методичні аспекти вивчення теми «Українська Держава Павла Скоропадського» на уроках історії у 10-му класі розповіла **Малій Ольга Володимирівна**, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Херсонської державної морської академії, кандидат історичних наук.

У виступі відзначалося, що постать П. Скоропадського є проблемною в українській історіографії, тому в підручнику з історії України, співавтором якого є доповідач, подається фактологічний матеріал без оціночних моментів, надається можливість учителю й учням дійти висновків на основі аналізу історичних джерел та наративного тексту про те, що Гетьманат Павла Скоропадського — це Українська Держава.

Учитель має звернути увагу учнів, що Українська Держава Павла Скоропадського — це й традиція й модернізація, оскільки характер державної системи, до якої прагнув гетьман, позначався українською історичною традицією, тобто йшлося про відтворення гетьманської влади минулих століть, влади тих гетьманів, яким хоч на деякий час вдалося реалізувати самостійність і суверенність козацької держави.

Підсумовуючи роботу Всеукраїнського семінару директор Інституту інноваційних технологій і змісту

освіти О. А. Удод зазначив, що у виступах були розглянуті актуальні питання історії Української революції. Він наголосив, що, не зважаючи на суттєві результати наукових розвідок, залишається низка проблем, що потребують подальшого дослідження.

У рамках семінару відбулася презентація видань з історії Української революції початку ХХ ст.

Матеріал підготували

Ірина ГРИБАЧ, Людмила ЧЕРКАСЬКА

Фото **Дарії МАТАТ**

«Історія України. Бібліотека»

Віктор Мисан

ПИСЕМНІ ДЖЕРЕЛА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

5–11 класи

Навчально-методичний посібник «Писемні джерела на уроках історії» присвячений одній із актуальних дидактичних проблем — формуванню інформаційної, логічної та аксіологічної компетентностей школярів за допомогою текстових джерел. Основу книги склали не так теоретичні матеріали, як практичні рекомендації, що можуть стати у пригоді студентам — майбутнім учителям, педагогам, що навчають школярів досліджувати текстові джерела для більш глибокого розуміння та осягнення історичного процесу, слухачам курсів перепідготовки інститутів післядипломної педагогічної освіти. Окремі матеріали можуть бути використані для проведення тренінгових занять з удосконалення умінь роботи з текстовими історичними джерелами.

Наталія Отрох, Олена Подобєд

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

10 КЛАС

I семестр

**Плани-конспекти уроків за новою програмою
Рівень стандарту, академічний рівень**

У посібниках вміщено плани-конспекти уроків з історії України за новою програмою для 10 класу (рівень стандарту, академічний) у I семестрі.

Увазі читачів пропонуються орієнтовне тематичне планування, розробки уроків та завдання для підсумкового узагальнення. Методичні рекомендації розроблено з використанням елементів технології критичного мислення та власних авторських методик.

Для вчителів, студентів, усіх, хто цікавиться сучасними інноваційними технологіями навчання.

З питань придбання книжок звертайтеся до регіональних представництв, безпосередньо до видавництва «Шкільний світ» за телефоном: 0(44) 284-24-50

або надіславши sms-повідомлення такого змісту: «Хочу замовити книжки» на номер (067) 408-84-73

«ШКІЛЬНИЙ СВІТ» пропонує

ТЕСТУВАННЯ УЧНІВ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Цей посібник буде корисний учителям та керівникам шкіл, які мають мужність впроваджувати інновації та бажання до професійного зростання. Коло читачів — студенти педагогічних навчальних закладів і всі, хто цікавиться питаннями сучасної шкільної освіти та прагне зробити її кращою.

Щоб замовити книжку, зателефонуйте у видавництво за тел.: 044 284 24 50 або надішліть sms-повідомлення такого змісту: «Хочу замовити книжки» на номер 067 408 84 73, і ми вам передзвонимо